

l'inauguration de cette œuvre du peintre : « Ce serait de ma part une superbe imprudence. Je me contenterai d'admirer et de faire admirer le geste du Maître » (p. 110). On sait que l'art de Matisse ne fut pas apprécié par tout le monde favorablement. « Cet art difficile, altier, réservé, étonne et heurte. Il provoque » (p. 144). Quant au Chemin de Croix de la Chapelle, Mgr. Calmels, reconnaît : « Interpréter le chemin de croix est ardu. Ces barres noires sont des hiéroglyphes pour les non-initiés » (p. 175). Ceci dit, disons que notre Révérendissime Général nous aide à goûter et savourer cet art difficile. Des photos bien choisies ornent le texte d'un livre, très bien écrit et superbement édité.

J. B. VALVEKENS, O. Praem.

Het schetsenboek van Hendrik Verhees; bewerking en tekstverzorging van JAN VAN LAARHOVEN. Den Bosch, 1975, XXXI + 231 blz. in folio-formaat; reproductie in twee-kleurendruk en op ware grootte van de schetsen van exterieurs en ev. plattegronden van kerken en kapellen in 190 plaatsen in de provincies Noord-Brabant, Zuid-Holland en Noord-Holland. Het oorspronkelijk manuscript van omstreeks 1800 berust in het Archief der Kapucijnen in 's-Hertogenbosch.

De gezworen landmeter Hendrik Verhees uit Boxtel had de vreemde bezigheid, om overal waar hij beroepshalve als landmeter-architect of als Brabants lid van het Vertegenwoordigend Lichaam in de jaren 1787-1809 vertoefde of per koets langs reed, schetsen te vervaardigen van alle kerken en kapellen. Vooral in Midden- en Oostbrabant werd zijn registratie nagenoeg volledig. Technisch zijn de schetsen weliswaar zwak, maar ze zijn nuchter en hard, nooit overdreven of romantisch, steeds met opgave van plaats en datum, soms voorzien van een plattegrond met schaal en al.

Onnodig te zeggen, hoe belangrijk dit schetsenboek is voor de kunsthistoricus, hoe boeiend voor de rechtgeaarde Brabander. Want hij vindt er, wat merendeels verdwenen of veranderd is van de 155 Brabantse kerken of kapellen, die Verhees schetste, zijn er slechts 23 nagenoeg onveranderd bewaard; 89 werden totaal verwoest of afgebroken; 43 werden later wezenlijk aangetast door afbraak of verbouwing. De redenen dat juist in Brabant zoveel kerkgebouwen geheel of gedeeltelijk verloren gingen, zijn o.a. het slechte onderhoud ervan in de protestantse periode (1648-ca 1796); de zware najaarsstorm, die Noordwest-Europa op 9 november 1800 teisterde; anderzijds ook de emancipatie van het katholieke volksdeel in de tweede helft van de 19de eeuw, die leidde tot vervanging van de middeleeuwse kerkjes door grotere neo-gotische gebouwen; en tenslotte de verwoesting in sommige streken van Brabant tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De jonge bewerker Van Laarhoven verzorgde niet alleen uitstekende inleidingen, maar voorzag ook elke schets van een uitvoerige commen-

taar, waarin hij in duidelijke bewoordingen de architectuur van de gebouwen in grote lijnen beschrijft, daarnaast de feilen van de tekenaar aanwijst en latere veranderingen noteert aan de hand van de huidige data, oudere prenten of archeologische opmetingen. Een kostbaar en kostelijk boek, waarop we de lezer graag attenderen, temeer daar vele kerken of kapellen door Norbertijnen van de Brabantse Circarie worden of werden bediend, namelijk (*Tongerlo* :) Alphen, Bergeyk, Baarle-Hertog, Chaam, Diessen, Drunen, Duizel, Enschoot, Haaren, Hapert, Hoogeloon, Mierlo, Moergestel, Oostelbeers, Riel, Tilburg (*Heike*), Waalwijk; (*Floreffe-Postel* :) Asten, Eersel, Helmond, Lage Mierde, Lierop, Lieshout, Luyksgestel, Oerle, Reusel, Rixtel, Someren; (*Berne* :) Heeswijk, Berlicum met Kaathoven en Middelrode, Lithoyen; (*Middelburg* :) Eikeduinen, Monster, Scheveningen; (*Mariënveerd* :) 's-Gravenzande, Naaldwijk; (*Averbode* :) Hooge Mierde.

Voor de historisch-bouwkundige bewerking en de druk-technische verzorging niets dan bewondering. In de transcriptie van de soms uitvoerige bijschriften van Verhees heb ik een dertigtal onnauwkeurigheden (alsook een feil in het register van plaatsnamen 's-Gravenhage, lees : 's-Gravenzande) en een vreemd gebruik van hoofdletters vastgesteld; de fouten zijn echter van geen importantie voor de leesbaarheid van de tekst en betreffen gelukkig geen jaartallen of verdere eigennamen. Deze opmerking impliceert duidelijk een groot compliment aan de bewerker en uitgever.

H. VAN BAVEL.